

מבוא

מזרח למערב ותמורות חברתיות אחרות יצרו הילה מסביב לאלופים ולשיאים. הסכנה שרוב הציבור יהיה לצופים, המתבוננים מיציע האצטדיונים בהישגי ספורטאים פעילים מעטים, נעשתה מוחשית. סכנה זו ארבה גם לספורט בארץ, ודווקא בעידן של גאות בהיקף הפעולה העממית ושל הישגים מרשימים בענפי הייצוג (שנות ה-60 וה-70), עלו על פני השטח תופעות מדאיגות, שהחמורות שבהן התבטאו באבדן הקשר הרעיוני בין החבר לבין אגודתו וברפיון של הגיבוש החברתי. כל אלה הביאו בהדרגה לאבדן האופי העממי של הפועל.

ארבע סיבות מרכזיות הניעו אותנו לחקור את תולדותיה של הפועל חיפה:

הסיבה הראשונה הייתה החומר הרב שנאסף אצלנו במשך 50 השנים האחרונות. חומר זה היה מונח ברובו בארכיונים הפרטיים של הכותבים, ועם הזמן נשכח מעיני הציבור ובעיקר מעיני הדור הצעיר.

הסיבה השנייה הייתה להביא את סיפורם של הספורטאים, המאמנים, העסקנים והאוהדים, שאהבו את הפועל חיפה ושאפו להביאה להישגים.

הסיבה השלישית הייתה להכין מסמך נדיר וראשוני שיבטא את אחד הגילויים המרכזיים של תולדות הספורט בחיפה בשמונים השנים האחרונות.

הסיבה הרביעית הייתה ליצור ספר שיהיה למסמך חיוני לכל ספרייה ביתית של כל אוהד ומקורב להפועל חיפה. הוותיקים ימצאו בו זיכרונות עבר נעימים. הצעירים יוסיפו לעצמם באמצעותו ידע היסטורי. גם מי שאינו חובב ספורט ימצא בספר זה תיאור נאמן של מאות אירועים מרגשים ושל חוויות שליוו את אזרחי חיפה ב-80 השנים האחרונות.

ספר זה מבקש לענות על מספר שאלות: מה היה המניע של הראשונים בהקמת הפועל? אילו גורמים השפיעו על עיצובה של הפועל חיפה? מה היה משקלו של כל גורם וכיצד הם השפיעו זה על זה? מה היו הסיבות לירידת קרנה של הפועל חיפה עד עצם ימים אלו? כמו כן נועד הספר לגולל בפרוטרוט את סיפורה של האגודה בכלל, ושל כל ענפי הספורט שהיו בה לאורך שנותיה בפרט.

כדברי הפילוסוף וההיסטוריון האיטלקי בנדטו קרוצ'ה, כל היסטוריה היא בת זמנה, היא עכשווית. אין ספק שהתעניינותנו בתולדות הפועל חיפה נבעה, ולו בחלקה, מבעיות יסוד שהתחבטה בהן גם החברה הארץ ישראלית והישראלית בעבר וועדיין מתלבטת בהן גם היום. ניסינו

ספר זה מתוארות תולדותיה של אחת היצירות של ציבור הפועלים בחיפה, היא סיפורה של אגודת הספורט- הפועל חיפה. מלבד פעילותה הספורטיבית והישגיה הייתה אגודה זו תנועה חינוכית – חברתית, ששמה לנגד עיניה יעדים לאומיים, חברתיים וסוציאליים.

תנועת הפועלים שאפה מאז ומתמיד להקנות חינוך גופני יסודי להמונים. דעתה הייתה נתונה, בראש ובראשונה, לענפי הספורט המבריאם, כגון: טיולים ובילוי בשעות הפנאי בחיק הטבע.

הפועל תרמה גם לקהילה ולא הסתפקה בפעילות גופנית ובספורט גרידא. היא הייתה הראשונה שהקימה תזמורת, חוגי חובבי הטבע, ופיתחה את להקות ריקודי העם. היא זו שיזמה את שילובה של הפעילות הגופנית בבתי החראה בחיפה.

תנועת ספורט הפועלים ראתה את תרבות הגוף כאמצעי לבריאות העם בארצו, והביאה תפיסה זו לידי ביטוי בסיסמת התאגדות הפועל: "בריאות העובד ערובה לניצחוננו". משמעותה של סיסמה זו היא שתרבות הגוף מיועדת להמונים ולא למוכשרים בלבד.

הפועל לא הסתגרה במגדל שן. הספורט היה עבורה אמצעי ולא מטרה. כך למשל, במאורעות הדמים של שנת 1929 נחלצו עשרות חברי הפועל, כשיצחק שדה בראשם, והתייצבו להגנת העם, ומאז היה השם "חבר הפועל" זהה עם השם "חבר ההגנה".

הוקמו פלוגות הפועל ונוצרו הספורט השימושי וספורט המגן, ריצת המכשולים וזריקת המשקולות (רימון יד). מכאן התפתח גם סיוף המקלות והקרב פנים אל פנים. כמו ביבשה, כך גם בים, חברי הפלוגה הימית של הפועל לקחו חלק בארגון העלייה הבלתי לגאלית (עלייה ב).

אחרי מלחמת העולם השנייה שינה הספורט בעולם את אופיו. ההתקדמות הטכנולוגית, הקיטוב הפוליטי בין

בחשיבותו הוא ארכיון ע"ש נשרי במכון וינגייט, שבו מצויים פרוטוקולים של ישיבות מרכז הפועל לדורותיהם, פרטים על הראשונים שהקימו את הפועל חיפה ועל ברוך בג, רכזה המקצועי הראשון של הפועל חיפה. חלק ניכר מהחומר שבדקנו בארכיון ע"ש נשרי במכון וינגייט נסרק ועובד בידי חוקרים רבים לפנינו, כל אחד בתחום מחקרו. מיותר לציין שכל חוקר מצא במסמכים פנים לכאן ולכאן, פירש אותם בדרכו והעניק להם משמעות לפי הבנתו. אחד החידושים המוצעים בספר שלפנינו, נוסף על חיתוך החומרים הללו בפריזמה של התהוות הפועל חיפה, הוא בשימוש שהוא עושה בחומר העוסק ב"אופרציה" של הפועל חיפה: תכתובת הדדית בין ה"שטח" (אנשי הפועל) לבין ההסתדרות בארץ ישראל ומועצת פועלי חיפה, ובכלל זה ההוראות המעשיות והפרטניות ששלח מרכז הפועל לסניפים השונים בארץ ישראל. בנוגע לשנים הראשונות (שנות ה-20) של התקופה הנדונה, החומר בארכיון ע"ש נשרי במכון וינגייט לוקה בחסר בהשוואה לשפע החומר מן השנים שלאחריה. לכן נזקקנו גם למקורות אחרים ובעיקר לעיתונות, לארכיון העבודה, (ארכיון ע"ש פ' לבון), לארכיון ההתאחדות לכדורגל, לארכיון ע"ש אבא חושי באוניברסיטת חיפה, לארכיון ביה"ס הריאלי העברי בבית בירם, לארכיון עיריית חיפה ולארכיון הציוני בירושלים. בארכיון העבודה בתל אביב נעזרנו במסמכים של מוסדות ההסתדרות הכללית, בדיוני הוועד הפועל, בתיקי הפועל ובתיקים רלוונטיים של מרכז הפועל. בשאר הארכיונים התעמקנו בעיקר בחומר מקצועי רלוונטי של התקופה. עיתונות יומית שימשה לנו בעיקר מקור מידע, ומצב

לשחזר את מארג התקופה הנחקרת בלי להיתפס ליומרה של ליאופולד פון רנקה, כאילו יש ביכולתו של ההיסטוריון להראות "מה קרה בעליל". עם זאת שאפנו בהחלט לכתוב ספר שיעמוד בקריטריון שהציב לעצמו ההיסטוריון הגרמני: "לכתוב על מרטין לותר באופן שיתקבל הן על דעתם של פרוטסטנטים והן על דעתם של קתולים". כלומר, להשתדל לכתוב כתיבה חסרת פניות.

הספר בנוי על פי שערים. השער הראשון עוסק באגודה עצמה, ומובאים בו פרקים על הקמת האגודה, התרומה החברתית והפוליטית והספורט במקומות העבודה. השער השני דן בתולדות ענף הכדורגל, השער השלישי בכדורסל, הרביעי באתלטיקה הכבדה (הרמת משקולות, אגרוף, היאבקות), השער החמישי במקצועות ספורט המים (שחייה, כדור מים, קפיצות למים, שיט וחתירה), השער השישי דן בספורט האישי (אתלטיקה קלה, טניס שולחן, התעמלות, סיוף, אופניים וקליעה למטרה), השער השביעי בענפים אחרים (כדור-עף, כדוריד, טניס, כדור נוצה, שחמט). הפרק המסכם מוקדש לקווי יסוד בתולדותיה של האגודה, לנתונים (כמו: משתתפים במשחקים האולימפיים ומקבלי עיטורים), וכן לרשימת המקורות לספר זה הכוללת את שמותיהם של אלה שרואיינו על ידי מחברי ספר זה.

רובו של ספר זה נשען על תעודות רשמיות, על דינים וחשבונות ופרטי-כל, שהנציחו דיונים והחלטות, על כתבות בעיתונים ועל פרסומים של הפועל ופרסומים אחרים. תעודות אלה מצויות רובן בארכיונים השונים. ראשון

וותיקי הפועל חיפה
בכדורסל 1985.
עומדים מימין: חיים
קסטן, איתמר דותן,
אלברט חמו, צבי ענבר,
ויצחק מזרחי.
כורעים מימין: נחום לוי,
אילן וורהפטיג, ואמיל
וייס

לחלוחית של נוסטלגיה, והקורא ודאי יידע להבחין בין העובדות, שאין עליהן עוררין, לבין תיאור או הבעת דעה אישית.

תולדות הפועל חיפה הוא נושא רגיש, ואין ספק שיהיו שיסתייגו מקביעה זו או אחרת, מהכללת חומר מסוים ולא אחר. אולם בדבר אחד אין עוררין: אף שנעשה כל מאמץ לשמור על ראייה כוללת, הספר כתוב וערוך מנקודת מבטם של הכותבים. מחברים אחרים יוכלו להציע גישות אחרות.

נשמרנו, ככל יכולתנו, משיפוט ומחכמה שלאחר מעשה. הקפדנו, ככל האפשר, לבחון את המטרות ואת האמצעים, את הכוונות ואת הביצוע בעיניהם של בני התקופה הנחקרת. הדריכו אותנו השאלות: איזה מידע היה לראשונים? מה הניע אותם? ומה היה הניסיון שעמד לרשותם בבואם לנתח אותו, להסיק מסקנות ולהתוות דרכי פעולה?

רבים וטובים סייעו במלאכת איסוף החומר, במיונו ובבדיקתו:

יעמדו על התודה - ברוך זלץ, יו"ר ההסתדרות החדשה במרחב חיפה על יוזמתו ותמיכתו בהוצאת הספר; יגאל כהן, יו"ר העמותה לספורט במקומות עבודה ויו"ר הפועל במרחב; דני קרן, מנכ"ל ההסתדרות, שלא חסך כל מאמץ כדי לקדם את הוצאת הספר; אלי נחמיאס - על עזרתו הרבה בארגון החומר יחד עם המוציא לאור, איש גורדון. תודתנו נתונה לאלישע שוחט על תרומתו המיוחדת - הטבלאות המעניינות בפרק הכדורסל, לפרופ' אורי גולדבורט ודוד אייגר על תרומתם לכתיבת הפרק על האתלטיקה הקלה, לבתיה אור מנהלת הארכיון ע"ש נשרי במכון וינגייט, לשמעון ולדהורן מנהל הארכיון בביה"ס הריאלי העברי בחיפה ולעשרות אחרים המצוינים בספר. אנשים טובים

החומר הארכיוני, כפי שהוצג לעיל, הצריך שימוש נרחב יותר בעיתונות מן השנים 1924-1934 מאשר בעיתונים שיצאו לאור בשנים שאחריהן. אשר לפובליציסטיקה, נסמכנו בייחוד על ביטאונים של מרכז הפועל, כמו "עזנו", "גורן-כידון", "ספורט-לעם", "שנתון הפועל", "ירחון ספורט" ו"ידיעות הפועל" וכן בחוברות הדרכה, בדפים לפעילים, בחוברות עזר למדריכים, בדינים וחשבונות לוועידות, במועצות ואירועים אחרים, בחוברות הסברה ובחוברות שנלוו לכינוסים, להקפות התבור ולצליחת הכינרת. כן נעזרנו בביטאון הקלעים, בביטאון לבעיות כדורעף, בביטאון הכדורסל, השחייה והכדור מים, בידיעות שחייה ועוד.

מקור מידע נוסף היה פרסומים ודוחות רשמיים של ממשלת בריטניה וכן אלה של ממשלת ארץ ישראל (הפרסומים הרשמיים על תוצאות הספורט בארץ ישראל). לא תמיד הצלחנו להגיע למסמכים של כל אירוע, ובמיוחד כשמדובר בתקופה שלפני קום המדינה. משום כך הסתמכנו גם על זיכרונם של פעילים רבים מהראשונים בחיפה (כמו: שמואל ביאליק, נוסיה ארגמן, יחזקאל רוזן, מקס גלזל ואחרים) בידיעה כי הזיכרון סלקטיבי הוא מטבע הווייתו, ולא אחת שונה זיכרוננו של זה מזיכרוננו של זה על דבר ידוע שעצם קיומו אינו מוטל בספק.

בראיון השתדלנו לא "ללחוש" למרואיין, אלא לתת לו לדלות ממעמקי זיכרוננו את המידע. כן ניסינו לאמת את העובדות גם בעזרת הצלבת סיפוריהם של אנשים אחרים, תוך הקפדה שידיעתו של האחד לא תנבע מידיעתו של האחר, אלא תבוא בזכות עצמה.

לא מצאנו שיש להתנזר מלהביא בספר על הפועל חיפה גרסאות שונות. אדרבא, הן מעניקות לדברי הימים

קבוצת הנשים של הפועל חיפה בכדורסל בשנות ה-50. עומדות (מימין): אמירה הדרה, לאה דטוצ'ניק, אורה גרסטנפלד, ורוחלה ארנון. כורעות (מימין): מילכה שוורץ, רעיה ברונשטיין, ואסתר ברודאי

מן היישוב, שהעמידו תצלומים ומסמכים, עובדי הספריות, הארכיונים וגם צלמים יבואו כולם על התודה. מרשימה ארוכה כל כך של תורמים ומסייעים אפשר שנשמטו מספר שמות. אנו מתנצלים על כך מראש, וייעשה כל מאמץ להזכירם במהדורות הבאות.

ארבעה חברים חקרו וליקטו את התוכן וערכו ספר זה: כל אחד בתחומו – גליל גלסברג, כתב את הפרק על הכדורגל; יוסף גלזר, כתב את הפרק על הכדורסל; חיים קאופמן, כתב את הפרק על הקמת הפועל חיפה וערך את הפרקים האחרים; ויעקב סובוביץ, כתב את שאר הפרקים הדנים בענפי הספורט, ערך את הספר ודאג להעברת הספר לעריכה לשונית ולהוצאתו לאור. כאן המקום לציין ולהודות לאלי נחמיאס על כתיבת הפרק "פלוגות הפועל" ועל עזרתו בהגהת ספר זה.

**המחברים - ד"ר יעקב סובוביץ, גליל גלסברג,
ד"ר חיים קאופמן, יוסף גלזר.**

קפיצה למים במסגרת המכביה השלישית שנערכה בחיפה בשנת 1950